

حقوق معلولان ایران

علی نوری

دفتر فرهنگ معلولین
دفتر فرهنگ معلولین
Handicapped Cultural Center

سرشناسه: نوری، علی، ۱۳۶۳ -
 عنوان و نام پدیدآور: حقوق معلولان ایران / علی نوری ؛ با همکاری دفتر فرهنگ معلولین.
 مشخصات نشر: قم: صبح صادق، ۱۳۹۴.
 مشخصات ظاهری: ۶۴۰ ص.؛ مصور.
 شابک: ۳۰۰۰۰۰ ریال: ۱-۱۸-۷۲۲۱-۶۰۰-۹۷۸-۹۵-۵۷۲۴-۶۰۰-۹۷۸-۶۰۰
 وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا
 یادداشت: کتابنامه: ص. ۵۹۹-۶۰۲؛ همچنین به صورت زیرنویس.
 یادداشت: عنوان پشت جلد به انگلیسی: DISABILITY RIGHTS IN IRAN
 موضوع: معلولان -- وضع حقوقی و قوانین -- ایران
 موضوع: معلولان -- حقوق مدنی
 شماره افزودن: دفتر فرهنگ معلولین
 دهبندی شکره: ۱۳۹۴ ح ۷ ن ۹ / KMH1532
 رده‌بندی دی‌سی: ۳۴۶/۵۵۰۱۳
 شماره کتابشناسی ملی: ۳۹۵۸۰۳

دفتر فرهنگ معلولین
 دفتر ۲۱۸۵۲۱۱
 Handicap Cultural Center

حقوق معلولان ایران

تألیف: علی نوری

با همکاری: دفتر فرهنگ معلولین

ویراستار علمی: محمد نوری

نوبت چاپ: اول، پاییز ۱۳۹۴

طرح جلد: محمدحسین مؤیدی

ناشر: صبح صادق لیتوگرافی: تیزهوش چاپ: وفا

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه قیمت: ۳۰۰/۰۰۰ ریال

دفتر فرهنگ معلولین:

قم، بلوار محمدامین، خیابان گلستان، کوچه ۱۱، پلاک ۴ تلفن: ۰۲۵-۳۲۹۱۳۴۵۲ فکس: ۰۲۵-۳۲۹۱۳۵۵۲

همراه: ۰۹۱۲۵۵۲۰۷۶۵ info@handicapcenter.com , www.HandicapCenter.com

فهرست اجمالی

۷	مقدمه
۱۱	فصل اول: تصویب قانون‌های موردی (۱۳۰۱-۱۳۶۸)
۱۳	طلایه
۱۵	مبحث ۱: دوره مجلس شورای ملی (۱۳۰۱-۱۳۵۷)
۵۷	مبحث ۲: دوره انقلاب اسلامی و مصوبات شورای انقلاب (۱۳۵۷-۱۳۶۰)
۹۵	مبحث ۳: دوره جمهوری اسلامی و مصوبات موردی مجلس شورای اسلامی (۱۳۶۰-۱۳۶۸)
۱۱۱	نتیجه‌گیری
۱۱۳	فصل دوم: دوره توسعه حقوق آفرینشی و مشارکتی (۱۳۶۸-۱۳۸۳)
۱۱۵	طلایه
۱۱۷	مبحث ۱: سازمان آموزش و پرورش استثنایی
۱۳۵	مبحث ۲: مناسب‌سازی
۱۴۵	مبحث ۳: قوانین موردی در این دوره
۱۴۷	مبحث ۴: برنامه توسعه و معلولین
۱۵۱	مبحث ۵: الحاق به کنوانسیون حقوق کودک، ۱۳۷۳
۱۶۷	نتیجه‌گیری
۱۶۹	فصل سوم: دوره شفافیت و توسعه حقوق عمومی شهروندی معاصرین (۱۳۸۳-۱۳۹۱).....
۱۷۱	طلایه
۱۷۵	مبحث ۱: زمینه‌ها و علل
۱۷۹	مبحث ۲: تدوین و تصویب قانون جامع ۸۳
۱۸۵	مبحث ۳: اجرای قانون جامع
۲۰۷	مبحث ۴: کمیسیون و فراکسیون معلولین و معلولیت
۲۱۷	مبحث ۵: نظریات دولت
۲۲۱	مبحث ۶: طرح‌های زمینه ساز قانون یا معرّف کارایی قانون
۲۳۱	مبحث ۷: نقد و بررسی: ردیه و دفاعیه
۲۵۳	مبحث ۸: یک تجربه حقوقی: عدم اجرای سه درصد و شکایت به دیوان عدالت اداری
۲۵۹	مبحث ۹: برنامه توسعه
۲۶۹	مبحث ۱۰: کارایی دستگاه اجرایی
۲۷۳	مبحث ۱۱: الحاق به کنوانسیون حمایت از معلولین
۳۳۳	مبحث ۱۲: سرنوشت «قانون ۸۳»

۳۳۹	مبحث ۱۳: همایش حقوق معلولین، ۱۳۸۴
۳۴۳	نتیجه‌گیری
۳۴۷	فصل چهارم: دوره جنبش حقوق‌گرای معلولین (۱۳۹۰-۱۳۹۴)
۳۴۹	طلیحه
۳۵۱	مبحث ۱: تلاش برای تدوین قانون جدید
۳۵۵	مبحث ۲: لایحه حقوق شهروندی افراد دارای معلولیت
۳۷۹	مبحث ۳: پیش‌نویس ۳۶ ماده‌ای
۴۰۱	مبحث ۴: لایحه جامع حمایت از حقوق معلولین
۴۲۷	مبحث ۵: سیر رخدادهای حقوقی از نگاه مسئولین
۴۷۳	مبحث ۶: نقش مردم و سمن‌ها
۵۶۱	مبحث ۷: فعالیت‌های اجتماعی نمایندگان مجلس
۵۸۹	مبحث ۸: نقش جایگاه شایسته‌داری
۵۹۷	پایان
۵۹۹	منابع و مأخذ
۶۰۳	ضمائم
۶۰۵	کتابشناسی حقوق معلولین
۶۱۱	تصاویر نشست‌ها
۶۳۱	فهرست تفصیلی

www.ketab.ir

مقدمه

معلولین ایران اعم از ناشنایان، فاقد حس حرکتی و فاقد قدرت ذهنی، متأسفانه تاریخ مدنون ندارند. با اینکه به لحاظ مردم شناسی، جمعیت قابل توجه دارند و به لحاظ مشارکت در تحولات اجتماعی و تأثیر در سرنوشت جامعه، جایگاه خاص داشته‌اند. در مقایسه با بسیاری از طبقات اجتماعی مانند ادباء و شعراء تعداد معلولین کمتر بوده و هست؛ چندین کتاب با عنوان تاریخ ادبیات ایران منتشر شده و تحولات ادبی را به تفصیل بازآرور شده‌اند اما نسبت به معلولیت شناسی و معلولیت پژوهی و بررسی تاریخ تحولات این جامعه، دریغ از یک اثر. وقتی معلولین را با بسیاری از دیگر اقشار بسنجیم، همین نتیجه حاصل می‌شود. ولی نمی‌دانیم چه دلیل تحولات تاریخی معلولین در ابعاد فرهنگی، اجتماعی، حقوقی، دینی و مذهبی و غیره تاریخی نشده است.

با اینکه نهادهای مقننه در ایران پس از مشروطیت کارشان آغاز شد؛ اما قانون‌گذاری برای موضوعات معلولیتی دیر شروع شد. اولین قانون مصوب در ۱۳۱۱ ش به این است، مهم‌تر از متن مواد مصوب، حواشی، موافقت و مخالفت‌ها و تحلیل‌هایی بوده که توسط چهار نمایان می‌شده است. اما تاکنون شخص یا مرکزی به جمع‌آوری این اطلاعات و تدوین کتاب یا مقوله اختصاص یافته است.

مشکل به همینجا ختم نمی‌شود و فقدان تاریخ پیامدهای بسیار دارد. نکته شده جامعه‌ای که تاریخ ندارد، هویت ندارد و آینده هم ندارد، زیرا گذشته چراغ راه آینده است؛ بر اساس تجربه گذشته، مشکلات حال گشوده خواهد شد و آینده بهتر ساخته می‌شود.

اهمیت تدوین تاریخ برای ابعاد جامعه و فرهنگ معلولین توسط دفتر فرهنگ معلولین و مؤسسه معلولین فرهیخته کارشناسی و بررسی شد و تصمیم گرفته شد، مجموعه آثاری درباره تحولات تاریخی حقوق، جامعه، فرهنگ و اقتصاد معلولین تألیف شود. اولین دفتر از این مجموعه به حقوق معلولین ایران اختصاص می‌یابد و کتاب حاضر با عنوان حقوق معلولان ایران به روش تاریخی تقدیم می‌شود. از اینرو، اثر حاضر مجموعه قوانین نیست؛ یک اثر آکادمیک و نظریه‌پردازی صرف هم نیست بلکه شامل قوانین همراه با دیدگاه‌ها و تحلیل‌های متنوع نخبگان هر دوره و ملاحظات نویسنده است که به ترتیب تاریخی تنظیم و سامان‌دهی شده است. از دیگر سو نشان دهنده سیر تثبیت حقوق معلولین در ایران است.

هدف اصلی این کتاب اثبات دامنه حقوق معلولان ایران از طریق معرفی قوانین آنها و دیدگاه‌های متفکران درباره این قوانین است. قوانینی که توسط نهادهای مقننه مطرح و بررسی و تصویب شده یا در شرف تصویب است. در پنج مرحله زیر بررسی و تجزیه و تحلیل می‌گردد:

۱- متن قانون

۲- پیشینه و تحولات سابق

۳- اقتضانات موجود اجتماعی و فرهنگی

۴- آیین‌نامه اجرایی

۵- حواشی شامل مخالفت و موافقت، فضاسازی و اخبار درباره

برای نمونه قانون تأسیس سازمان بهزیستی که توسط شورای انقلاب در سال ۱۳۵۹ تصویب شده موادی را بصره‌هایی دارد که اصطلاحاً به آن متن قانون بهزیستی می‌گویند.

پیشینه معلولین در دوران حاکمیت خاندان پهلوی و نیز تلاش‌های سازمان‌های مردم‌نهاد معلوبتی و غیره در تصویب قوانین شده اما به دلیل مشکلات این قوانین و نیز اقتضائاتی که انقلاب مثل توقع معلمان از بهتر شدن شرایطشان در سال ۵۸ و ۵۹ وجود داشت منجر به تصویب قانون بهزیستی شد. اما این قانون حتماً موافق و مخالف داشته و اخباری پیرامون آن منتشر شده است. نیز این قانون برای اجراء تصویب شده و لزوماً نیاز به روش اجرایی دارد. شیوه عملیاتی آن در آیین‌نامه این قانون آمده است.

بنابراین، شیوه این کتاب اینگونه است که هر قانون در پنج محور بررسی و تجزیه و تحلیل می‌شود. مگر اینکه اطلاعات یکی از این زمینه‌ها در دسترس نباشد. مطالب این کتاب در چهار فصل تنظیم و سیر تحولات تاریخی حقوق معلولان ایران را در چهار مرحله بررسی کرده است:

الف: دوره تصویب قوانین موردی (۱۳۰۱ تا ۱۳۶۱)

ب: دوره تصویب قوانین آموزشی و مناسب‌سازی (۱۳۶۱-۱۳۸۳)

ج: دوره تصویب و اجرای نخستین قانون جامع (۱۳۸۳ تا ۱۳۹۱)

این دوره به نام شفافیت و توسعه حقوق شهروندی معلولان نامگذاری شده است.

د: دوره جنبش فراگیر حقوق‌گرای معلولین (۱۳۹۰ تاکنون)

ذیل هر فصل قوانین و رخداد‌های مرتبط به هر قانون به ترتیب تاریخی مطرح خواهد شد. هر قانون در ظرف زمانی و شرایط خاص اجتماعی، فرهنگی و تاریخی ویژه مطرح و به تصویب می‌رسد. برخی از این شرایط و ویژگی‌ها در قالب تحلیل و اخبار بیان شده است؛ البته برخی هم هرگز مطرح نشده است زیرا اطلاعات آن قابل دسترسی نبوده است.

ده سال اخیر در تاریخ معلولین ایران، مقطع سرنوشت‌ساز و مهم بوده است. زیرا در سال ۱۳۸۳ نخستین مجموعه قوانین ویژه معلولین در مجلس شورای اسلامی تصویب شد و برای اجرا به دولت ابلاغ گردید و در ۱۳۹۴ لایحه جامع حمایت از حقوق معلولین توسط کمیسیون اجتماعی دولت، نهایی و به هیأت دولت ارائه شد، و پس از تصویب دولت، بندهایی از آن جهت تصویب به مجلس رفت.

از اینرو معلولین برای اولین بار صاحب قانون جامع شدند. اگر این دهه را دوره قانون‌گرایی معلولین بنامیم، مناسب است زیرا جنبش قانون‌گرایی و حقوق‌خواهی آنان منجر به انجام دو مجموعه

قانونی مهم شد. برخلاف برخی که فعالیت‌های اخیر مرتبط به معلولین را «جنبش اجتماعی» می‌خوانند و جوهره آن را در قالب دمکراسی خواهی تحلیلی می‌کنند، به نظر می‌رسد تلاش‌های تشکل‌های معلولیتی و آحاد معلولین در پی یافتن شرایط معیشتی و زندگی بهتر در چارچوب ضوابط متعارف و مقبول که از آن به قانون تعبیر می‌شود، است.

نخستین قانون مستقل و عمومی معلولین ایران در سال ۱۳۸۳ با تلاش‌های مشترک دولت هشتم و مجلس شورای اسلامی به تصویب رسید. مجلس شورای ملی و شورای انقلاب در دهه‌های قبل قوانینی برای معلولین تصویب کرده‌اند ولی همه آنها عمومیت و شمول نسبت به ابعاد مختلف جامعه هدف را ندارد و فقط به یک بُعد معلولین می‌پردازد یا ضمن دیگر موضوعات بوده است. به عنوان مثال به هنگام بررسی مسائل بهره‌رسانی و تشکیل سازمان بهزیستی در سال ۱۳۵۸ در چند بند هم مسائل معلولین تصویب شده؛ با رختی می‌خواستند بندهایی درباره بازنشستگی تصویب کنند، از معلولین هم یاد شده و بازنشستگی معلولان هم تصویب شده است. قوانین متضمن معلولین از سال ۱۳۲۲ تاکنون بسیار است، اما قوانین ویژه معلولین ایران فقط عبارت‌اند از: «قانون جامع حمایت از معلولین مصوب ۱۳۸۳» و «قانون الحاق به کنوانسیون حمایت از معلولین در ۱۳۸۷» و «لایحه جامع حمایت از معلولین مصوب دولت جمهوری اسلامی در ۱۳۹۲».

مهم‌تر اینکه تاکنون پژوهش‌های علمی و عملی درباره تقنین، حقوق و قوانین معلولین ایران انجام و عرضه نشده است. کتاب حقوق معلولین در قوانین ایران نوشته سید احمد باختر و کتاب مرجع حقوق معلولین نوشته حسین زهرابی و سید محمدرضا تابان هر کدام بخش‌هایی از تاریخ قانون‌گذاری معلولین را در بردارند. غیر از این دو اثر، دفتر فرهنگ و اس‌اس سه اثر درباره حقوق معلولین منتشر کرد که عبارت بودند از: حقوق فرهنگی معلولین، قانون‌گذاری برای معلولین و کارنامه مجلس شورای اسلامی. همچنین سازمان بهزیستی چند کتابچه به نام‌های «قانون جامع حمایت از معلولان مصوب ۸۳؛ پیمان‌نامه حمایت از افراد دارای معلولیت؛ پیمان‌نامه حمایت از کودکان معلول منتشر کرده است. این آثار بهزیستی صرفاً مجموعه قوانین و بدون توضیح و تحلیل بودند. به همین دلیل درصدد برآمدیم کتابی جامع درباره حقوق معلولین بر اساس قوانین مصوب در ایران تدوین کنیم.

معمولاً تمام نهادها و سازمان‌ها مجموعه قوانین خود را منتشر کرده‌اند. چنان‌که انتشار مجموعه قوانین مرتبط به یک موضوع، راه را برای تحقیقات باز کرده و پژوهشگران می‌توانند از نظرهای مختلف به بررسی جوانب حقوقی معلولین بپردازند و کتاب، مقاله و گزارش تألیف نمایند. اما نهادهای دولتی و تشکل‌های مردمی معلولین اقدام به مجموعه‌سازی از قوانین معلولین نکرده‌اند. مهم‌تر اینکه تحلیل‌ها و بررسی‌های قوانین هم جمع‌آوری و تدوین نشده است.

کتاب حاضر تلاش جدیدی برای جمع‌آوری قوانین و شناسایی تحلیلی‌ها و گزارش‌های درباره همچنین فعالیت‌های منجر به تهیه متن و تصویب لایحه جامع (که از سال ۱۳۹۱ شروع شد) است. به ویژه تلاش‌هایی که پس از شکل‌گیری مجمع هم‌اندیشی و همفکری مضاعف تشکل‌های مردمی معلولین و شروع نشست‌های معلولین نخبه انجام شد، در این کتاب گزارش و بررسی خواهد شد. اما فعالیت‌های متأخر، مسبوق به تلاش‌های متنوع در هفتاد سال اخیر بود، از اینرو در هر حادثه حقوقی باید سوابق را هم گزارش بدهیم.

اسناد و مدارک برای مجموعه حاضر و نیز تدوین آن حدود چهار سال، از ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۴، طول کشید. در این مدت هر جا احتمال می‌دادم، سند، مقاله، کتاب، پایان‌نامه و عکس مرتبط به حقوق معلولین هست، مراجعه و به جمع‌آوری می‌پرداختیم. متأسفانه در طول تاریخ و به ویژه در دوره معاصر شخص و مرکزی به فکر جمع‌آوری اسناد و مدارک مرتبط به معلولین نبوده است. گویا معلولین از حافظه تاریخ پاک شده و اطلاعات آنان مغفول مانده است. بنابراین نوشتن تاریخ تحولات معلولین ایران بسیار دشوار است. به خصوص در موضوعاتی مثل حقوق معلولین که تخصصی‌تر است و این مبحث زیربنای بسیاری از تحلیل‌ها و تحقیقات می‌تواند باشد.

از آقای محمد نوری مدیر دفتر فرهنگ معلولین که همواره با بذل مساعی خود پشتیبان توسعه فرهنگ‌سازی معلولین بوده‌اند و با ویراستاری علمی این کتاب بر غنای آن افزوده‌اند تشکر می‌شود. همچنین از آقایان دکتر ناصر قربان‌نیا دانشیار و مدیر گروه حقوق دانشگاه مفید و دکتر رحیم نوبهار استاد دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی که بذل محبت فرموده و با نظرات تخصصی و راهگشا بر ارتقای کیفی این اثر همکاری داشتند، صمیمانه تشکر می‌شود.

بر ما فری است از شایانی‌های جناب حجة الاسلام والمسلمین سید جواد شهرستانی نماینده تام‌الاختیار آیت الله العظمی سید علی سیستانی تشکر کنیم.

از همه متخصصان امور معلولین و کارشناسان حقوق و دیگر علاقه‌مندان اینگونه موضوعات استدعا داریم، نقد و اصلاحات خود درباره این کتاب را عرضه و ما را در گسترش تحقیقات حقوقی معلولین یاری فرمایند.

علی نوری
آبان ۱۳۹۴

فهرست تفصیلی

۷	مقدمه
۱۱	فصل اول: تصویب قانون های موردی (۱۳۰۱-۱۳۶۸)
۱۳	طلیعه
۱۵	مبحث ۱: دوره مجلس شورای ملی (۱۳۰۱-۱۳۵۷)
۱۶	خدمات ضروری و رفاهی با تأسیس هلال احمر (شیر و خورشید سرخ)، مصوب ۱۳۰۱
۱۹	حقوق مہنی ناشنوایان (کر و لال)، مصوب ۱۳۰۷
۲۵	سربازی معلولین، مصوب ۱۳۲۱
۲۵	آموزش حرفه‌ای، مصوب ۱۳۳۸
۲۶	آغاز تعلیمات رفه‌ای
۲۷	توسعه تدریس نه‌آموزی معلولان
۲۸	مصوبه ۸ تیرماه ۱۳۳۰ مجلس شورای ملی
۲۸	توصیه نامه مریدان تجدد تربیت و آموزش حرفه‌ای معلولین
۲۶	مذاکرات مجلس شورای ملی
۳۸	قانون استخدام مصوب مجلسین، مصوب ۱۳۴۵
۳۸	دفتر امور کودکان استثنایی، ۱۳۴۷
۴۰	وضعیت حقوقی معلولین در آینه نطق
۴۱	نطق مرحوم محمد خزائلی در ۱۳۲۶
۴۴	نطق مرحوم محمد خزائلی در ۱۳۴۸
۴۷	لایحه قانون تشکیل وزارت رفاه اجتماعی، مصوب ۱۳۵۱
۴۷	قانون تأمین اجتماعی، مصوب ۳ تیرماه ۱۳۵۴
۴۸	وضعیت آموزش استثنایی، ۱۳۵۶-۱۳۵۷
۴۸	مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی
۵۵	نطق آقای کبیری در ۱۳۵۶
۵۷	مبحث ۲: دوره انقلاب اسلامی و مصوبات شورای انقلاب (۱۳۵۷-۱۳۶۰)
۵۷	آئین‌نامه استخدامی شهرداری‌های کشور، مصوب ۱۳۵۷
۵۸	لایحه ادغام آموزشگاه رضا پهلوی (علوی)، اسفند ۱۳۵۸
۵۹	تأسیس سازمان بهزیستی، مصوب ۱۳۵۹
۶۰	لایحه تشکیل سازمان بهزیستی کشور
۶۲	اصلاحات قانون بهزیستی
۶۳	ساختار سازمان بهزیستی
۶۸	اصلاحات سال‌های ۷۴ و ۱۳۷۵
۶۸	قانون معایب مالیاتی، مصوب ۱۸ تیرماه ۱۳۷۴
۶۸	تصره‌های اصلاحی

- ۷۰..... ارزیابی عملکرد سازمان بهزیستی
- ۷۰..... زیستن با بهزیستن
- ۷۳..... سازمان بهزیستی در دو مقطع تاریخی: ۱۳۵۹ و ۱۳۹۴
- ۷۹..... اولویت‌های پژوهشی بهزیستی
- ۸۶..... رئیس محترم سازمان بهزیستی و خلیل صفدی کارگزار مملوکیان
- ۹۰..... کارنامه همایون هاشمی در مسند ریاست سازمان بهزیستی
- ۹۵..... مبحث ۳: دوره جمهوری اسلامی و مصوبات موردی مجلس شورای اسلامی (۱۳۶۰-۱۳۶۸)
- ۹۶..... قانون معلولیت نمایندگان مجلس، رانندگان و نگهبانان آنها و شورای نگهبان، مصوب ۱۳۶۰
- ۱۰۰..... حقوق از کار افتادگی، مصوب ۱۳۶۱
- ۱۰۱..... تازین اجازه پرداخت حق‌الزحمه بیماران روانی، مصوب ۱۳۶۵
- ۱۰۱..... قانون مالیات، مصوب ۱۳۶۶
- ۱۰۲..... بازنشستگی معلولین، مصوب ۱۳۶۷
- ۱۰۵..... مسئولین و وظایف دولت، مصوب ۱۳۶۷
- ۱۰۵..... استخدام معلولین، مصوب ۱۳۶۷
- ۱۰۵..... قانون استخدام وزارت جهاد سازندگی
- ۱۰۶..... قانون استخدام وزارت اطلاعات
- ۱۰۷..... قانون استخدامی نیروی نظامی
- ۱۰۸..... بازنشستگی از کار، مصوب ۱۳۶۷
- ۱۰۸..... قانون مصوب ۶۷
- ۱۱۰..... قانون مصوب ۷۱
- ۱۱۱..... نتیجه‌گیری
- ۱۱۳..... فصل دوم: دوره توسعه حقوق آموزشی و مشارکتی (۱۳۸۳-۱۳۸۸)
- ۱۱۵..... طلیمه
- ۱۱۷..... مبحث ۱: سازمان آموزش و پرورش استثنایی
- ۱۱۷..... قانون تشکیل سازمان آموزش و پرورش استثنایی، مصوب ۲۱ آذرماه ۱۳۸۳
- ۱۱۸..... اساسنامه سازمان آموزش و پرورش استثنایی
- ۱۲۲..... اطلاع‌رسانی درباره ابعاد آموزش استثنایی
- ۱۳۲..... همایش حقوق کودکان استثنایی
- ۱۳۵..... مبحث ۲: مناسب‌سازی
- ۱۳۵..... ضوابط و مقررات شهرسازی و معماری برای تردد معلولین، مصوب ۱۳۶۸
- ۱۴۱..... مناسب سازی شهری تهران برای جانبازان و معلولین، مصوب ۸۴
- ۱۴۵..... مبحث ۳: قوانین موردی در این دوره
- ۱۴۵..... قانون ورود خودرو و پلاک معلولیت، مصوب ۱۳۷۰
- ۱۴۵..... بیمه معلولین، مصوب ۱۳۷۴

۱۴۷	مبحث ۴: برنامه توسعه و معلولین.....
۱۴۷	قانون برنامه دوم توسعه، مصوب ۲۰ آذرماه ۱۳۷۳.....
۱۴۸	قانون برنامه سوم توسعه، مصوب ۱۷ فروردین ماه ۱۳۷۹.....
۱۴۸	آیین نامه اجرایی بند ج ماده (۱۹۳) قانون برنامه سوم توسعه، مصوب ۲۶ بهمن ۱۳۷۹.....
۱۵۰	قانون برنامه چهارم توسعه، مصوب ۱۱ شهریورماه ۱۳۸۳.....
۱۵۱	مبحث ۵: الحاق به کنوانسیون حقوق کودک، ۱۳۷۳.....
۱۵۱	ایران و کنوانسیون حقوق کودک.....
۱۵۳	همایش حقوق کودکان استثنایی در ایران.....
۱۶۷	نتیجه گیر.....
۱۶۹	فصل سوم: برره شفافیت و توسعه حقوق عمومی شهروندی معلولین (۱۳۸۳-۱۳۹۱).....
۱۷۱	طلیحه.....
۱۷۵	مبحث ۱: زمینه و علل.....
۱۷۹	مبحث ۲: تدوین و تصویب قانون جامع ۸۳.....
۱۸۵	مبحث ۳: اجرای قانون جامع.....
۱۸۵	آیین نامه اجرائی ماده (۲).....
۱۸۷	اصلاح آیین نامه اجرایی ماده (۲).....
۱۸۹	دستورالعمل اجرایی ماده ۶.....
۱۹۴	آیین نامه اجرائی ماده (۸).....
۱۹۵	آیین نامه اجرائی تبصره (۴) ماده (۹).....
۱۹۶	آیین نامه اجرائی ماده (۱۰).....
۱۹۸	آیین نامه اجرایی ماده (۱۳).....
۲۰۰	آیین نامه اجرائی ماده (۱۴).....
۲۰۱	آیین نامه های تصویب نشده.....
۲۰۱	دستگاه های مرتبط با مواد قانون جامع به تفکیک هر ماده.....
۲۰۲	اقدامات انجام یافته.....
۲۰۷	مبحث ۴: کمیسیون و فراکسیون معلولین و معلولیت.....
۲۰۸	فراکسیون حمایت از معلولین.....
۲۱۰	اتاق فکر.....
۲۱۰	اساسنامه فراکسیون.....
۲۱۱	الحاق به کنوانسیون جهانی حمایت از معلولین.....
۲۱۱	کارنامه و عملکرد.....
۲۱۲	ارتباطات هماهنگی و هم افزایی.....
۲۱۳	برنامه توسعه.....
۲۱۴	استخدام معلولین در شغل پرستاری.....

- ۲۱۵ اهتمام به امور ورزشی، اقتصادی و مدنی معلولین
- مبحث ۵: نظریات دولت ۲۱۷
- نظریات وزارت آموزش و پرورش در مورد قانون ۸۳ ۲۱۷
- نظریات وزارت کشور در مورد قانون ۸۳ ۲۱۸
- نظریات سازمان بهزیستی کشور در مورد قانون ۸۳ ۲۱۸
- مستندات قانونی مرتبط در قانون جامع حمایت از حقوق معلولان، مصوب ۱۳۸۳ ۲۱۹
- مبحث ۶: طرح‌های زمینه ساز قانون یا معرفی کارآیی قانون ۲۲۱
- نمایشگاه توانمندی‌ها ۲۲۱
- کمیته پیگیری، اجرا و بهینه‌سازی قانون حمایت از معلولان ۲۲۵
- نام انجمن‌های فعال معلولان به رئیس مجلس ۲۲۵
- طرح تعاون و همکاری مشترک ۲۲۶
- انجمن نخبگان معلول ۲۲۸
- سال عادت و تکریم معلولان ۲۲۸
- کارگروه جمع‌آوری آراء برای برنامه پنجم توسعه ۲۲۹
- مبحث ۷: نقد و بررسی: دیده دفاع ۲۳۱
- اجرای قانون ۲۳۲
- دیدگاه موسی قربانی ۲۳۲
- دیدگاه محمدرضا صابری ۲۳۳
- دیدگاه انوشیروان محسنی بندپی ۲۳۳
- دیدگاه حسن فاتحی ۲۳۴
- آمار معلولین و پوشش دادن بهزیستی ۲۳۶
- اشتغال و استخدام ۲۳۶
- مسکن ۲۴۴
- مناسب‌سازی ۲۴۵
- شرایط مطلوب و ایده‌آل ۲۴۸
- اعتبارات مالی و بودجه ۲۴۸
- تبعیض و برابرسازی فرصت‌ها ۲۵۰
- مبحث ۸: یک تجربه حقوقی: عدم اجرای سه درصد و شکایت به دیوان عدالت اداری ۲۵۳
- عدم استخدام معلولان در آموزش و پرورش ۲۵۳
- رای دیوان عدالت اداری ۲۵۴
- دیدگاه مجید انتظامی ۲۵۶
- تضییع حقوق معلولان در آموزش و پرورش و عدم اجرای سهمیه استخدامی ۲۵۷
- مبحث ۹: برنامه توسعه ۲۵۹
- جایگاه معلولیت در برنامه ششم توسعه ۲۶۱

- ۲۶۵..... موارد پیشنهادی دبیرخانه پیگیری بیمه تأمین اجتماعی معلولان.....
- مبحث ۱۰: کارآیی دستگاه اجرایی..... ۲۶۹
- داوری حسن فاتحی..... ۲۶۹
- نقد و بررسی..... ۲۷۰
- مبحث ۱۱: الحاق به کنوانسیون حمایت از معلولین..... ۲۷۳
- محتوای کنوانسیون و الحاقیه آن..... ۲۷۴
- دیدگاه دولت جمهوری اسلامی ایران..... ۲۷۶
- ترجمه و انتشار در ایران..... ۲۷۹
- تصاحب کنوانسیون حقوق معلولین..... ۲۸۰
- رشته‌های عضو کنوانسیون حاضر..... ۲۸۱
- متن مواد کنوانسیون..... ۲۸۳
- پروتکل الحاقی کنوانسیون..... ۳۰۳
- قانون تصویب کنوانسیون بر حقوق افراد دارای معلولیت..... ۳۰۶
- ملاحظات و بررسی‌های تصویب کنوانسیون توسط مجلس شورای اسلامی..... ۳۰۷
- انتشار متن کنوانسیون در ایران..... ۳۱۰
- دیدگاه دکتر محمد کمالی..... ۳۱۰
- بررسی و دیدگاه‌ها درباره کنوانسیون..... ۳۱۲
- تعهدات جمهوری اسلامی ایران..... ۳۱۳
- حق آموزش افراد دارای معلولیت..... ۳۱۴
- مشارکت فرهنگی اجتماعی..... ۳۱۹
- حق آزادی و دسترسی به اطلاعات..... ۳۲۲
- حق زندگی..... ۳۲۳
- تساوی در برابر قانون..... ۳۲۴
- دسترسی به عدالت..... ۳۲۴
- نقی شکنجه و مجازات بی‌رحمانه و تحقیر..... ۳۲۵
- حق آزادی تغییر محل زندگی و ملیت..... ۳۲۶
- حق توانمندسازی و توان‌بخشی..... ۳۲۶
- حق کار و اشتغال..... ۳۲۷
- مناسب‌سازی جهت دسترس‌پذیر شدن اماکن..... ۳۲۸
- مبحث ۱۲: سرنوشت «قانون ۸۳»..... ۳۳۳
- تصویب قوانین موردی..... ۳۳۷
- افزایش معلولین تحت پوشش بهزیستی..... ۳۳۷
- کارنمای فعالیت‌های حقوقی..... ۳۳۷
- مبحث ۱۳: همایش حقوق معلولین، ۱۳۸۴..... ۳۳۹

- ۳۴۲..... قطعنامه همایش حمایت از حقوق معلولین سال ۱۳۸۴.....
- ۳۴۳..... نتیجه‌گیری.....
- ۳۴۷..... فصل چهارم: دوره جنبش حقوق‌گرایی معلولین (۱۳۹۰-۱۳۹۴).....
- ۳۴۹..... طلعه.....
- ۳۵۱..... مبحث ۱: تلاش برای تدوین قانون جدید.....
- ۳۵۱..... بررسی ناکارآمدی قانون ۸۳.....
- ۳۵۵..... مبحث ۲: لایحه حقوق شهروندی افراد دارای معلولیت.....
- ۳۵۶..... متن لایحه حقوق شهروندی.....
- ۳۷۴..... تبیین قانون ۸۳ و لایحه حقوق شهروندی.....
- ۳۷۴..... نشست بررسی لایحه حقوق شهروندی.....
- ۳۷۹..... مبحث ۳: پیش‌نویس ۳۶ ماده‌ای.....
- ۳۷۹..... متن پیش‌نویس لایحه جامع حمایت از حقوق معلولان (۳۶ ماده‌ای).....
- ۳۹۰..... تجزیه و تحلیل سبب‌المس.....
- ۴۰۱..... مبحث ۴: لایحه جامع - مابقی از حقوق معلولین.....
- ۴۰۲..... متن لایحه جامع حمایت از حقوق معلولان (۶۳ ماده‌ای).....
- ۴۱۲..... متن لایحه مصوب در دولت.....
- ۴۱۲..... متن لایحه ۳۹ ماده‌ای.....
- ۴۲۱..... تفاوت‌های متن ۶۳ ماده‌ای و لایحه ۳۹ ماده‌ای.....
- ۴۲۲..... لایحه ۲۵ ماده‌ای.....
- ۴۳۰..... استثنائات ابقا شده.....
- ۴۳۱..... متن ۲۸ ماده‌ای مصوب دولت.....
- ۴۳۷..... مبحث ۵: سیر رخدادهای حقوقی از نگاه مسئولین.....
- ۴۳۸..... سیر حوادث در آینه اخبار.....
- ۴۳۸..... اتمام تدوین لایحه پیش‌نویس ۳۶ ماده‌ای در سازمان بهزیستی.....
- ۴۳۸..... اتمام اصلاح لایحه حمایت از حقوق معلولین در دولت.....
- ۴۳۹..... طرح برنامه جامع حمایت از حقوق افراد دارای معلولیت در هیات دولت.....
- ۴۳۹..... تصویب برنامه جامع حمایت از حقوق معلولان.....
- ۴۴۵..... جزئیات لایحه اصلاحی دولت برای حمایت از حقوق معلولان.....
- ۴۴۶..... تاریخ مصرف‌دار شدن قانون معلولان.....
- ۴۴۸..... علنی شدن برنامه جامع حمایت از معلولان.....
- ۴۴۸..... عجولانه بودن انتشار لایحه ۶۶ ماده‌ای.....
- ۴۴۹..... متله شدن قانون جامع حمایت از حقوق معلولان.....
- ۴۵۰..... دفاع کارشناس حقوق معلولان از لایحه دولت.....
- ۴۵۱..... انتقادات انجمن دفاع از حقوق معلولان.....
- ۴۵۲..... ارسال لایحه حمایت از حقوق معلولان با امضا رئیس جمهور به مجلس.....

۴۵۳	مشکلات قانون دارای معلولیت
۴۵۴	عدم تحقق وعده وزیر تعاون، کار و رفاه اجتماعی
۴۵۶	تحلیل‌ها و نقدها
۴۵۶	مشکلات قانون پیشین و چشم‌انداز قانون جدید
۴۵۸	وضعیت ایده‌آل جامعه معلولین
۴۶۰	تاخیر در اصلاح قانون جامع حمایت از معلولان
۴۶۱	تقدیم قانون حمایت از حقوق معلولان به مجلس
۴۶۳	کالبدشکافی برنامه جامع حمایت از حقوق معلولان
۴۷۳	مبحث ۶: نقش مردم و سمن‌ها
۴۷۳	الف: فعالیتهای تشکلهای ویژه معلولین
۴۷۳	دفتر فرهنگ معلولین
۴۷۳	ملاحظات درباره پیش‌نویس قانون جامع حمایت از حقوق معلولان (۲۶ ماده‌ای)
۴۸۲	ملاحظات در رابطه با لایحه جامع حمایت از حقوق معلولان (۶۳ ماده‌ای)
۴۸۲	حقوق شهروندی معلولین
۴۸۷	جامعه معلولین ایران
۴۹۰	قانون جامع حمایت از معلولین (وزاریهای نهادهای مدنی)
۴۹۲	وضعیت اجتماعی و اقتصادی حقوق معلولین
۴۹۴	انجمن جوانان روشن بین ایران
۴۹۵	طرح پیش‌نویس شورای عالی معلولان کشور
۵۰۳	شبکه تشکلهای نابینایان و کم بینایان کشور (پایس)
۵۰۴	بیانه حمایت از تصویب لایحه حمایت از حقوق افراد دارای معلولیت
۵۰۵	ب: فعالیتهای جمعی و مشترک معلولین
۵۰۵	نخستین نشست هم‌اندیشی تشکلهای مردمی
۵۰۸	دومین مجمع هم‌اندیشی
۵۱۲	سومین نشست مجمع هم‌اندیشی
۵۱۲	گزارش کانون معلولین توانا
۵۱۵	گزارش گروه اعزامی دفتر فرهنگ معلولین
۵۲۲	دیدگاه انجمن علمی و آفرینش‌های هنری معلولان ایران
۵۲۳	تشکل‌ها و شخصیت‌های شرکت‌کننده
۵۲۶	ج: اظهار نظر افراد و نخبگان
۵۲۶	درس‌ها و عبرت‌آموزی از تحقق قانون جامع حمایت از معلولان
۵۲۸	حق مشارکت معلولان در زندگی سیاسی و عمومی
۵۳۲	نامه سرگشاده به ریاست سازمان بهزیستی دکتر همایون هاشمی
۵۳۵	مشکلات معلولین
۵۳۷	سیر برنامه جامع از اصلاح تا تدوین
۵۴۳	ايرادات لایحه جامع حمایت از حقوق معلولان
۵۴۹	د: فعالیتهای مشترک مردمی
۵۴۹	نشست کمیسیون حقوق بشر
۵۵۷	ه: فعالیتهای پژوهشی، انتشاراتی و رسانه‌ای

- ۵۵۷ ۱- پایان نامه نگاری
- ۵۵۸ ۲- تحقیق و تألیف کتاب
- ۵۵۹ ۳- نشریات ویژه معلولین
- ۵۶۰ ۴- سایت‌ها، وبلاگ‌ها و شبکه‌های موبایلی
- ۵۶۱ مبحث ۷: فعالیت‌های اجتماعی نمایندگان مجلس
- ۵۶۱ نمایشگاه مددجویان و معلولان
- ۵۶۲ بازدید فراکسیون حمایت از حقوق معلولان از شیرخوارگاه آمنه
- ۵۶۲ ضرورت تغییر نگرش مسئولان به مشکلات معلولان
- ۵۶۳ موانع بیمه معلولان
- ۵۶۳ اجرای قوانین حمایتی ناشنوایان
- ۵۶۴ نمایشگاه دستاوردهای ورزشی معلولین
- ۵۶۵ کمک به مراکز نگهداری معلولین
- ۵۶۵ بیانیه مسئولان حمایت از حقوق معلولان
- ۵۶۶ دیدار معارف‌التحصیل آماده استخدام
- ۵۶۷ کانال تلگرامی معلولان
- ۵۷۵ نمایشگاه معلولان و مسابقات فته معلولین
- ۵۷۵ توجه رانندگان ناپینایان در معابر
- ۵۷۶ تولید تجهیزات معلولان در محل
- ۵۷۷ معافیت گمرکی خودرو جرات معلولان
- ۵۷۷ معضلات اجتماعی برای ناپینایان
- ۵۷۸ نمایشگاه ناشنوایان، ناپینایان و آرایبر
- ۵۷۸ اختصاص باجه به معلولان توسط بانک صادرات
- ۵۷۹ بازدید از مراکز نگهداری معلولان
- ۵۷۹ برگزاری مراسم روز جهانی سندروم داون در مجلس
- ۵۸۰ محل توقف وسیله نقلیه معلولان در خیابان مردم
- ۵۸۰ بازدید از مرکز معلولان ذهنی دخترانه ورد آورد
- ۵۸۱ اجرای تنها ۳۰ درصد قوانین حوزه معلولان
- ۵۸۲ کمیود اعتبار و اجرا نشدن قانون بازنشستگی
- ۵۸۵ اشتغال معلولان در نشست مشترک کمیسیون اجتماعی، بهزیستی و معلولان
- ۵۸۵ بازدید اعضای کمیسیون اجتماعی مجلس از سازمان بهزیستی
- ۵۸۶ تحول در سازمان بهزیستی
- ۵۸۸ بازدید رئیس فراکسیون حمایت از معلولان از مرکز نگهداری معلولین نمونه
- ۵۸۹ مبحث ۸: نقش و جایگاه شهرداری
- ۵۹۰ شورای راهبردی معلولان
- ۵۹۱ کانون معلولان محله
- ۵۹۶ بخشنامه شهرداری تهران در احقاق حقوق شهروندی معلولین
- ۵۹۷ پایان

۵۹۹	منابع و مآخذ
۶۰۳	ضمائم
۶۰۵	کتابشناسی حقوق معلولین
۶۰۵	الف: کتاب‌های فارسی
۶۰۶	ب: کتاب‌های عربی
۶۰۷	ج: کتاب‌های انگلیسی
۶۱۱	تصاویر نشست‌ها
۶۳۱	فهرست تفهیمی